

Dr. ANDRÁSSY ADÉL:

A TERÜLETI CENTRALIZÁCIÓ ÉS A TERÜLETEGYSÉGRE JUTÓ
RÁFORDÍTÁSOK ÖSSZHANGJA A MAGYAR TERMELŐSZÖVETKEZE-
TEKNÉL AZ 1980-AS ÉVEK VÉGÉN

A termelőerők fejlődésének egyik megnyilvánulása a munkaerő, a termelési eszközök, és ennek nyomán a termelés összpontosulása a nagyüzemekben. A nagyvállalati méretek kialakulásának mozgatórugója, hogy a termelés nagy méretű a termékegység eleven- és holtmunkaráfordításait csökkenti. A nagyüzem az a fejlett technikának megfelelő forma, amely a technikai fejlődés hajtóereje és egyúttal szervezeti feltétele is.

A vállalatok méretének a mezőgazdaságban is a bennük társult termelőerő elemek optimális hatékonyságát kell szolgálniuk. A kérdés az, hogy a termelőerők koncentrációja és centralizációja eredményeként kialakult nagyvállalatok valóban hatékonyabbak, mint a kisebb méretűek?

a/ A mezőgazdasági vállalatok területének mérete és
a hatékonyság összefüggései

A mezőgazdaságban a vállalati méretek legátfogóbban a termelési volumennel jellemezhetők. A termelési volumen is visszavezethető két tényezőre: a terület méretére és az egy hektárra jutó termelés színvonalára. Ebből következően a mezőgazdaságban a koncentráció két úton valósulhat meg: a1/ a termőterület bővítésével, a2/ az egységnyi területre jutó ráfordítások növelésével, tehát a belterjesítéssel.

A termelőszövetkezetek területi centralizációja a kollektivizálást követő több mint másfél évtized során közismerten erőteljes volt. A szövetkezetek száma az 1965. évi 3.278-ról 1975-ben 1598-ra, 1988-ban 1247-re csökkent. Ezzel

párhuzamosan az átlagos vállalati méretek gyorsan nőttek. A termelőszövetkezetek átlagos Üzemmérete 1965-ben 1423 hektár, 1988-ban 4045 hektár. Az egy gazdaságra jutó foglalkoztatottak száma majdnem megkétszereződött, az állóeszközök értéke 24,4-szeresére nőtt 1965 és 1988 között.¹

A vállalatméret növekedése a termelőszövetkezetek nagyság szerinti differenciáltságát nem csökkentette, 1988-ban 22 termelőszövetkezet, az összes termelőszövetkezet 1,8 százaléka 1000 hektárnál kisebb földterületen gazdálkodott, míg a 10.000 hektár feletti földön gazdálkodó termelőszövetkezetek száma 21 volt. A termelőszövetkezet zöme 89,30 százaléka 1000 és 7000 hektár közötti földterülettel rendelkezett 1988-ban.²

A termelőszövetkezetek 1/3-a a 1000 és 3000 hektár közötti földterülettel, 38,2 százaléka 3000 és 5000 hektár közötti földterülettel, 16,9 százaléka 5000 és 7000 hektár közötti földterülettel rendelkezett 1988-ban.³

A termelési érték és a gazdaságnagyság között viszonylag erős egyenesarányú összefüggést figyelhetünk meg. Alacsonyabb termelési érték a kisebb termőterülettel rendelkező üzemeknél képződik, a legtöbb termelési értékkel rendelkező gazdaságok csoportjában az egy gazdaságra jutó átlagos termőterület nagysága 8005 hektár.⁴

A vállalatok földterületének nagysága és a vállalati nyereség, valamint a vállalati likviditás között azonban rendkívül laza, és inkább fordított arányossággal jellemezhető kapcsolat figyelhető meg. A vagyonarányos nyereség ugyanis az átlagnál kisebb méretű termelőszövetkezeteknél a legmagasabb. 1988-ban a legmagasabb nyereséget realizáló termelőszövetkezetek átlagos Üzemmérete 3166 hektár volt, mintegy 22 százalékkal kisebb, mint az átlag.⁵ A legtöbb pénzeszközzel és követeléssel rendelkező termelőszövetkezetek csoportjában az átlagos Üzemméret 3536 hektár volt, ez mintegy 12,6 százalékkal kisebb, mint az átlag.

Tehát a hatékonyság, jövedelmezőség tekintetében kiemelkedő helyet foglalnak el az átlagosnál kisebb területű gazdaságok. A termelőerőkből való részesedésükhöz viszonyítva lényegesen magasabb a termelési értékük és a jövedelmük is. A legnagyobb területű gazdaságoknál viszont ez a tendencia már nem érvényesül, a termelőerő -ellátottságukhoz képest alacsonyabb a termelési érték és a jövedelmezőség is.

b/ A termelési tényezők koncentrációja és a hatékonyság kapcsolata

A mezőgazdaságban a termőterület korlátozottan áll rendelkezésre, így a termelés bővítésének alapvető feltétele a belterjesség fokozása. A belterjesség a termelés bővítésének legfőbb formája, általában a föld-ráfordítás-hozam viszonyaként értelmezzük. A föld hatékonysága növekedése az egységnyi területre jutó ráfordításnövekedés, munkaerő- és termelőeszköz-koncentráció útján valósul meg.

Az egy hektár termőterületre jutó nyereség a legtöbb nyereséggel rendelkező gazdaságok csoportjában 12.496 Ft, mintegy 3,7-szerese az átlagnak. Ugyanakkor viszont a gazdaságcsoportokhoz tartozó üzemek egy hektárra jutó állóeszköz-értéke 65,8 m Ft, ami mindössze 21 százalékkal haladja meg az átlagot.⁶

Az egy foglalkoztatottra jutó termőterület nagysága a kiemelkedő nyereséggel bíró gazdaságok csoportjában 6,5 hektár, míg a veszteséges gazdaságoknál 10,4 hektár, tehát itt mintegy 60 százalékkal több föld jut egy foglalkoztatottra, mint a leghatékonyabb gazdaságoknál.

Egy foglalkoztatottra jutó állóeszközérték a leghatékonyabban működő gazdaságoknál 427 ezer Ft, míg a legalacsonyabb hatékonyságúakénál 540 ezer Ft volt.⁷ Tehát a jól gazdálkodó termelőszövetkezeteknél a munka technikai felszereltsége viszonylag alacsony, mintegy 78,9 százaléka

százaléka az átlagnak. /Az egy foglalkoztatottra jutó állóeszközérték 1988-ban 541 ezer Ft volt./ A munkaerőre jutó állóeszközérték koncentrációs fokunként lényeges mértékben nem különbözik. Egy foglalkoztatottra 507 ezer Ft állóeszköz jut a legnagyobb gazdaságoknál, míg a legkisebbeknél 478 ezer Ft.⁸ A munka technikai felszereltségének azonosságából viszont az következik, hogy az ágazatok technikai és technológiai alapjai a vállalati koncentrálttságtól függetlenek, az ágazatok termelése általában azonos technikákkal és technológiákkal szervezett és fejlesztett.

Az egyes ráfordítások hatékonysága a termelési színvonal függvényében lényeges mértékben differenciált. Az alapok hatékonysága a munka technikai felszereltségének kihasználására gyakorolt hatásán keresztül befolyásolja az egy főre jutó termelést és ezáltal a bruttó és a nettó jövedelmet is. A legnagyobb eltéréseket a munka termelékenysége mutatja, az egy foglalkoztatottra jutó halmozatlan termelési érték a termelőszövetkezetek átlagában 1988-ban 474 ezer Ft volt, a legkisebb koncentrálttságú gazdaságoknál 30 százalékkal kevesebb, a legnagyobb gazdaságoknál pedig mintegy 50 százalékkal több, mint az átlag.⁹ Az állóeszközök hatékonysága hasonló eltéréseket mutat.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a mezőgazdasági vállalatoknál a termelés színvonala alapvetően az egységnyi területre jutó élő- és holtmunka mennyiségétől függ. A termelőeszközök koncentrációjának primér jelentősége van a termelési színvonal alakításában. A termelés bővítésének legfontosabb eszköze a területegységre jutó pótlólagos ráfordítások növekedése. Azokban a gazdaságokban értek el egységnyi területre vetítve magasabb termelési értéket, ahol magasabb a területegységre jutó ráfordítások nagysága. A ráfordítások hatékonyságának föld-ráfordítás-hozam viszonyokat alakító szerepe másodlagos.

Jegyzetek

1. Forrás: A mezőgazdasági vállalatok gazdálkodása 1988.
KSH, Bp. 1989. 10. old.
2. Forrás: U.o. 195. old.
3. Forrás: U.o. 195. old.
4. Forrás: U.o. 123. old.
5. Forrás: U.o. 144. old.
6. Forrás: U.o. 148. és 150. oldalak.
7. Forrás: U.o. 156. old.
8. Forrás: U.o. 150. old., 129. old.
9. Forrás: U.o. 124. old.